

Mr. sc. Ines Kersan, znanstveni novak

Fakultet ekonomije i turizma "Dr. Mijo Mirković", Pula

STRUKTURA I IZVOZNA PROPULZIVNOST INDUSTRIJE HRVATSKE

UDK/UDC 338.45(497.5)

Pregledni rad

Primljeno/Received: 20. prosinca

Prihvaćeno za tisak/Accepted for publishing: 10. lipnja 1998.

Sažetak

Hrvatska se kao i ostale zemlje u tranziciji devedesetih godina našla u procesu restrukturiranja gospodarstva. Pokazatelji gospodarske razvijenosti nisu na zadovoljavajućoj razini, ali su zamjetne pozitivne tendencije u njihovim novijim kretanjima.

U gospodarskoj razvijenosti zbog svog udjela u BDP-u i ukupnoj zaposlenosti važno i nezaobilazno mjesto zauzima industrija. Autorica uspostavlja ekonometrijsku relaciju ovisnosti stope rasta industrijske proizvodnje o stopama rasta zaposlenosti i proizvodnosti i ističe da je utjecaj rasta proizvodnosti gotovo deset puta veći od utjecaja zaposlenosti na rast industrijske proizvodnje. Budući da je hrvatski razvoj uvjetovan izvozom, u radu se prilazi analizi industrijske strukture izvoza koja pokazuje da dosadašnje izvezno najpropulzivnije grane ne mogu u postojećoj strukturi snositi teret razvoja. Zaključak je da treba prići restrukturiranju i vraćanju na predratne pozicije izvoza grana, po kojima je Hrvatska bila prepoznatljiva i imala svoje mjesto u svijetu.

Ključne riječi: *restrukturiranje gospodarstva, industrijska struktura, rast industrijske proizvodnje*

UVOD

Proces tranzicije, koji je započeo krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina, još traje i obilježen je nepovoljnim gospodarskim kretanjima. U tom procesu, između ostalih, našle su se bivše socijalističke zemlje Europe koje sada traže put ulaska u Europsku uniju. I Hrvatska, kao zemlja koja geografski pripada Srednjoj Europi, u tom smislu ulaže napore i djeluje u smjeru približavanja i povezivanja s Europskom unijom.

Cijelo ovo sedmogodišnje razdoblje u našoj zemlji potvrđuje nepostojanje dugoročne strategije razvoja. U razvojnoj strategiji važno bi mjesto trebala zauzimati industrija. Nepovoljna gospodarska kretanja mogu se samo dijelom objasniti ratom i okupacijom. Većim dijelom njihov uzrok leži u propustima glede definiranja ciljeva i aktivnosti koji bi trebali pridonijeti njihovom ostvarenju.

Cilj rada je analizirati industrijsku strukturu Hrvatske i istaknuti najprofulzivnije izvozne grane industrije koje bi bile okosnica daljnjeg razvoja. U radu će se prikazati kretanje industrijske proizvodnje, zaposlenosti i proizvodnosti u industriji, stope rasta industrijske proizvodnje prema ekonomskoj namjeni proizvoda, udio industrije u bruto društvenom proizvodu, udio ostvarenih investicija u industriji. Na osnovi nekoliko kriterija izdvojiti će se najprofulzivnije izvozne industrijske grane.

1. POLOŽAJ HRVATSKE U MEĐUNARODNOM OKRUŽJU

Hrvatska je jedna od zemalja koje su se krajem prošlog i početkom ovog desetljeća opredjelile za tržišno gospodarstvo. A prijelaz (tranzicija) ima slična obilježja u svim zemljama u tranziciji. Gotovo u svakoj zemlji su zabilježeni pad gospodarskog rasta, porast stope inflacije, porast nezaposlenih itd. Privatizacija društvenih poduzeća dala je u različitim zemljama različite rezultate. Međutim u njima svima je došlo do naglog osnivanja velikog broja privatnih poduzeća, pretežno srednje i male veličine.

Osim navedenih pojava i problema, Hrvatska se suočila s ratom koji je dodatno pogoršao situaciju u zemlji koja je bila razarana i čiji su brojni gospodarski objekti bili porušeni i nedostupni, što je bio dovoljno velik razlog da zainteresirani inozemni ulagači svoj kapital usmjere u sigurnije zemlje. U to vrijeme mnoge su zemlje u tranziciji primale pomoć, kako međunarodnih institucija tako i Europske unije koja je širokim spektrom programa pomoći (kao što su: PHARE, TEMPUS, JOPP, ACE¹, itd. i svojim financijskim institucijama Europskom investicijskom bankom i Europskom bankom za obnovu i razvoj) postala najznačajniji izvor pomoći reformama u Srednjoj i Istočnoj Europi. Hrvatska je nakratko bila uključena u PHARE program, i to u sklopu bivše Jugoslavije. I dok su ostale tranzicijske zemlje ovim sredstvima oživljavale svoja gospodarstva, izgrađivale infrastrukturu i podupirale razvoj poduzetništva ona je bila po strani.

1 PHARE = Poland and Hungary, Assistance for the Reconstruction of the Economy, TEMPUS = Trans-European Mobility Programme for University Students, ACE = Action for Cooperation in the Field of Economics, JOPP = Joint Venture Programme

Pomoć u tranzicijskom razdoblju nije glavni razlog usmjerenja Hrvatske prema Europskoj uniji. Članstvo u EU-i strateški je cilj Hrvatske, jer je opstanak izvan integracija upitan i težak, a naša zemlja geografski pripada području Srednje Europe. EU-a je najvažniji trgovinski partner Hrvatske, ona je najjača integracija u Europi, a po veličini i snazi uspoređuje se s NAFTA-om u Americi. Hrvatska izgrađuje tržišno gospodarstvo i institucije u skladu sa zahtjevima EU-e. Međutim, u cijelom ovom razdoblju od osamostaljenja do današnjih dana EU-a vodi prema Hrvatskoj "hladnu" politiku što se ogleda prije svega u činjenici da međusobni odnosi još uvijek nisu institucionalizirani, nije potpisan Sporazum o suradnji, pregovori se vrlo sporo odvijaju, a za uvoz proizvoda iz Hrvatske EU-a donosi svake godine Uredbe za narednu godinu u kojima se propisuju uvjeti i količine uvoza, zajednički za Hrvatsku, Makedoniju i Bosnu i Hercegovinu, a do 1. siječnja 1996. godine i Sloveniju. Zemlje Srednje Europe su se povezale i stvorile CEFTA-u kako bi liberalizirale međusobnu trgovinu. Većina europskih zemalja u tranziciji potpisala je Europski sporazum s EU-om, čime su postale pridružene članice i nalaze se u procesu prijama u punopravno članstvo. Od republika bivše Jugoslavije najdalje je otišla Slovenija koja je od 1. siječnja 1996. pridružena članica EU-e, a tijekom 1996. je postala članica CEFTA-e.

Značajan korak u približavanju Hrvatske Europi predstavlja ulazak u Vijeće Europe potkraj 1996. godine pa se u tijeku ove godine očekuje intenziviranje pregovora o uključivanju Hrvatske u europske integracijske procese.

1.2. Dostignuta razina razvoja Hrvatske

Na gospodarski razvoj Hrvatske utječe gospodarsko i političko okruženje, te sustav koji je prethodio uspostavljanju tržišnog gospodarstva.

Neuspjeh reforme iz 1989. godine doveo je do raspada Jugoslavije i do preustroja bivših republika u neovisne samostalne države. Time je Hrvatska dobila zadatak i šansu (mogućnost) da izgradi svoju državu i institucije koje bi trebale osigurati nastajanje i funkcioniranje tržišnog gospodarstva. U tom su se procesu našle i ostale bivše socijalističke zemlje Europe, ali su one restrukturiranju svog gospodarstva prišle u miru, dok se Hrvatska suočila s ratom, razaranjem i okupacijom dijela zemlje, što je dodatno pogoršalo i onako lošu gospodarsku situaciju.

Sve podatke u tablici 1. treba uzeti s rezervom jer je hrvatski statistički sustav tek u izgradnji i često su podaci međunarodnih institucija zapravo jedine procjene, s obzirom da je u uvjetima rata i raspada gospodarstva, u kakvima se nalazila Hrvatska, bilo gotovo nemoguće pratiti pokazatelje razvijenosti.

Tablica 1.

Osnovni makroekonomski pokazatelji u Hrvatskoj u razdoblju 1990.-1995.

		1990.	1991.	1992.	1993.	1994.	1995.
BDP u tekućim cijenama	mil. USD	24.398	16.800	9.942	11.660	14.234	18.081
BDP u cijenama 1990.	mil. USD	24.395	19.293	17.422	16.776	16.915	16.668
BDP per capita	USD	5.106	3.510	2.079	2.440	2.980	3.786
Stope rasta BDP-a	%	-6,9	-19,8	-11,1	-0,9	0,6	1,7
Rast ind. proizvodnje	%	-11,0	-28,0	-15,0	-5,9	-2,7	0,3
Inflacija	%	-	122,4	663,6	1.149,3	-3,0	3,7
Nezaposlenost	%	10,6	14,8	17,3	16,8	17,3	16,8
Trg. Bilanca	mrd. USD	-1,1	-0,6	-0,3	-0,8	-1,0	-2,9
Vanjski dug	% BDP	-	-	-	21	20	18,5
Devizne rezerve	mil. USD	0	0	167	446	789	495,5

Izvor : Statistički ljetopis Republike Hrvatske 1996., Državni zavod za statistiku, Main Statistical Indicators 1/1997., NBC., Godišnjak zavoda za zapošljavanje za godine 1990.-1995., Ministarstvo rada i socijalne skrbi, Zavod za zapošljavanje, Zagreb.

Iz prethodne tablice bitno je uočiti da se BDP po stalnim cijenama iz 1990. godine u razdoblju 1990.-1995. znatno smanjio od 24,4 na 16,7 milijardi USD. Isto je tako pao i BDP per capita od 5 106 na 3 786 USD s tim što je 1992. godine iznosio 2 079 USD per capita, što je i najniža razina. Pad stope rasta BDP-a, koji je započeo još 1987. godine, poprimio je veću dimenziju, pa je tako 1991. godine došlo do pada stope rasta BDP-a od 19,8% nakon čega je slijedio oporavak. Međutim i 1995. godine zabilježena stopa rasta iznosila je samo 1,7%. Tom padu doprinio je i pad stope rasta industrijske proizvodnje koja je 1991. godine iznosila -28%. Nakon toga ona se oporavlja da bi 1995. godine stopa rasta industrijske proizvodnje iznosila +0,3%.

Inflacija je od 1991.-1993. godine imala galopirajući karakter, pa se od 122,4% povećala na čak 1 149,3%. U 1994. godini zabilježena je negativna inflacija od 3,0%, a u 1995. godini ona je iznosila 3,7%.

Od 1990. godine može se uočiti i rastući trend nezaposlenosti koja se od 10,6% u 1990. godini povećala na 17,3% u 1992. i 1994. godini, da bi u 1995. godini bila 16,8%. Istraživanja pokazuju da prosječan višak nezaposlenih po poduzeću iznosi od 5% do 35%. Kroz cijelo ovo razdoblje Hrvatska ima negativan saldo trgovinske bilance, koji je 1995. godini iznosio 0,7 milijardi USD. U tijeku ovih pet godina Hrvatska je formirala svoje devizne rezerve, koje su krajem 1995. godine dosegle visoku razinu od 2 milijarde USD. One su se formirale na neadekvatan način jer se nisu mogle formirati iz viškova platne bilance, već deviznim transakcijama u

zemlji u uvjetima potcijenjenog tečaja, insolventnosti privrede i niske kupovne moći.²

U usporedbi s ostalim zemljama u tranziciji³ u 1992. godini naša je zemlja imala negativnu stopu rasta od -11,1 što je viša stopa od prosjeka u deset zemalja u tranziciji koje su imale stopu rasta od -12,5%. U 1995. godini zemlje u tranziciji ostvarile su stopu rasta od 5,2%, dok je Hrvatska zabilježila stopu rasta od 1,7% što je dosta niska stopa u odnosu na ostale CIT. Prosječna inflacija 1992. godine u CIT-u je iznosila 357%, a u Hrvatskoj 663,6% što je predstavljalo zamah hiperinflacije. U 1995. godini prosječna inflacija u CIT-u je 8,2%, a u Hrvatskoj 3,7%, što je znatno bolje ostvarenje nego u ostalom CIT-u. Inozemni dug u Hrvatskoj je u 1995. godini iznosio 18,5% BDP-a, što je niža razina nego u ostalim zemljama u tranziciji koje imaju dug 41,7% BDP-a. Ali valja naglasiti da Hrvatska ima visoki unutarnji dug (stara devizna štednja, dugovanje gospodarstva državi itd.) pa se ukupan javni dug, koji službeno iznosi 36%, procjenjuje na razini od 82% BDP-a.⁴

Gospodarski razvoj Hrvatske u promatranom razdoblju nije se temeljio na strategiji dugoročnog razvoja, budući da takva strategija nije ni postojala, a ne postoji ni sada.

Nepovoljna gospodarska kretanja koja su se ogledala u padu stope rasta BDP-a, visokoj stopi inflacije i visokoj nezaposlenosti od 1990.-1993. godine mogu se samo dijelom opravdati nedefiniranim statusom Hrvatske (do proglašenja samostalnosti 1991. godine i do međunarodnog priznanja 1992. godine zemlja je formalno bila članica Jugoslavije). Za nepovoljna gospodarska kretanja najvećim dijelom je odgovorna Vlada. Vlada je 1992. godine izradila dokument "Osnove stabilizacijskog programa"⁵ (koji je bio usvojen iste godine) u kojem su određene "antiinflacijske" mjere čije je težište ležalo na preraspodjeli dohotka posredstvom javnih financija na štetu privrede i stanovništva, visokom povećanju cijena u infrastrukturnim sektorima, i povećanju obračunske osnovice za plaće indeksacijom. Sve je to dovelo do daljnjeg rasta inflacije i pada proizvodnje.

2 Sirotković, J. (1996): Problemi platne bilance i politika deviznih rezervi Hrvatske od 1990. do 1995. godine, Ekonomija, Zagreb, Vol. III, br. 2, str. 261-275.

3 Više o komparativnoj usporedbi zemalja u tranziciji vidjeti u European Economy (1996): Economic situation and economic reform in Central and Eastern Europe, European Commission, br.3.

4 O rezultatima procjene javnog duga koju je vršio B. Lokin vidjeti u: Je li Hrvatska prezadužena, Hrvatsko gospodarstvo, br. 93/1997, Zagreb, str. 14-16.

5 Više o dokumentima Vlade "Osnove stabilizacijskog programa" i "Provedba stabilizacijskog programa" vidjeti u Sirotković, J. (1996): Hrvatsko gospodarstvo, Privredna kretanja i ekonomska politika, HAZU i Golden Marketing, Zagreb, str. 178-191.

Zbog nepovoljnih rezultata i učinaka suprotnih očekivanjima u primjeni antiinflacijskih mjera Vlada je 1993. godine donijela dokument "Provedba stabilizacijskog programa"⁶. Ovaj je dokument podijeljen u 13 poglavlja. U prvom poglavlju utvrđuju se nužni i dostatni uvjeti za trajno smanjenje inflacije : privatizacija, liberalizacija, stabilan razvoj svih oblika financijskog tržišta, sanacija banaka te usklađivanje mjera iz područja fiskalne i monetarne politike, politike plaća, dobiti i cijena. Ciljevi programa su stabiliziranje i jačanje hrvatskog gospodarstva, stvaranje tržišne klime i prikladne vlasničke strukture sa smanjenom uloge države u gospodarstvu, zaštita najsiromašnijih od razarajuće moći preraspodjele u uvjetima hiperinflacije, stvaranje pretpostavki za stabilan razvoj i rast.

Smanjenje stopa inflacije trebalo se ostvariti u tri faze : prva faza počinje u ožujku 1994. i cilj joj je ukinuti psihološku inflaciju i svesti je na strukturne dimenzije ; druga faza traje od prosinca 1993. do lipnja 1994. godine, a cilj joj je bio smanjiti mjesečnu inflaciju znatno ispod 10%, dok treća faza započinje 1994. godine, a cilj joj je stvoriti stabilnu valutu kunu i trajno smanjiti inflaciju.

Ovaj Program je polučio izvanredne antiinflacijske učinke, ali nije doveo do ostvarenja zacrtanih ciljeva.

Za daljnji razvoj Hrvatske⁷ značajna je liberalizacija trgovine i poticaj jačoj konkurentnosti pri čemu postojeći carinski sustav ne pruža željenu ravnotežu zaštite proizvođača i postojanja inozemne konkurencije. U što skorijem roku trebalo bi donijeti antimonopolski zakon. Proces restrukturiranja i pridruživanja međunarodnim integracijama pretpostavlja dinamičan razvoj, za što je potrebno stvoriti poticajnu klimu sa stabilnim gospodarskim i socijalnim sustavom. Tri su glavna uvjeta za uspješan dinamičan razvoj : makroekonomska stabilnost; zadovoljenje triju uvjeta rasta : akumulacija kapitala, efikasna alokacija resursa, suvremena tehnologija; kombinacija tržišnih snaga i aktivne i fleksibilne vladine uloge s minimalnom intervencijom.

U tom smjeru treba ići gospodarska politika Hrvatske da bi dostigla što višu stopu rasta BDP-a i razinu blagostanja kojim bi se približila prosjeku EU-e. Može se zaključiti da se naša zemlja opredijelila za izgradnju tržišnog gospodarstva i da je napredovala u odnosu na 1990.-1991. godinu. Ali gospodarski rast i ostali makroekonomske pokazatelji (osim stope inflacije) još nisu na zadovoljavajućoj razini i još uvijek postoji praznina uzrokovana nepostojanjem dugoročne strategije razvoja.

6 "A Road to Low Inflation, Croatia 1993/94", The Government of the Republic of Croatia, Zagreb, 1995.

7 The Competitiveness of Croatia, Shaping of Restructuring policy, Final Report, The Institute of Economics, Zagreb, 1996.

2. Analiza industrijske strukture Hrvatske

Prije same analize industrijske strukture evo i nekoliko riječi o industrijskoj politici. Klasična industrijska politika podrazumijeva direktne vladine intervencije u obliku državnog vlasništva određenih grana industrije, pomoć određenim sektorima i zaštitu domaćeg tržišta putem carina i kvota. Industrijska je politika u razvijenom svijetu doživjela promjene jer se došlo do saznanja da vladine intervencije nisu uvijek najefikasniji impulsi razvoja, s obzirom da vlade teže smanjenju javnog duga. Na taj način se smanjuje udio industrijskog sektora u korist uslužnog i globalizacija industrije se ostvaruje kroz rast međunarodne trgovine i nastanak multinacionalnih kompanija. Zbog toga se napušta klasična industrijska politika i prilazi se konkurentnosti industrije na koju utječu : poticanje investicija, smanjenje troškova (osim plaća), poticanje inovacija i porast istraživanja i razvoja te poticaj malim i srednjem poduzetništvu.

Mala i srednja poduzeća (SME) zapošljavaju preko 70% zaposlenih u zemljama EU-e, pa su zemlje u tranziciji shvatile da je razvoj SME bitan za rast zaposlenosti i da je privatni sektor ključna tržišne ekonomije, SME pomažu restrukturiranju velikih državnih poduzeća, podižu fleksibilnost i potiču konkurentnost te razvijaju poduzetničke vještine i inovacije.

Hrvatska se industrija još uvijek nalazi u procesu restrukturiranja koji u svim poduzećima nije okončan zbog:⁸

1. osjećaja neodgovornosti i nedostatka socijalne pravde (osjećaj da pojedinci i grupe imaju preferencijalni tretman) na razini pojedinaca;
2. neodgovornosti poduzetnika, nedostatku strateške vizije razvoja poduzeća;
3. netransparentnosti tržišta (proizvodnih faktora i proizvoda), nejasne perspektive, nepostojanja financijskih i managerskih resursa.

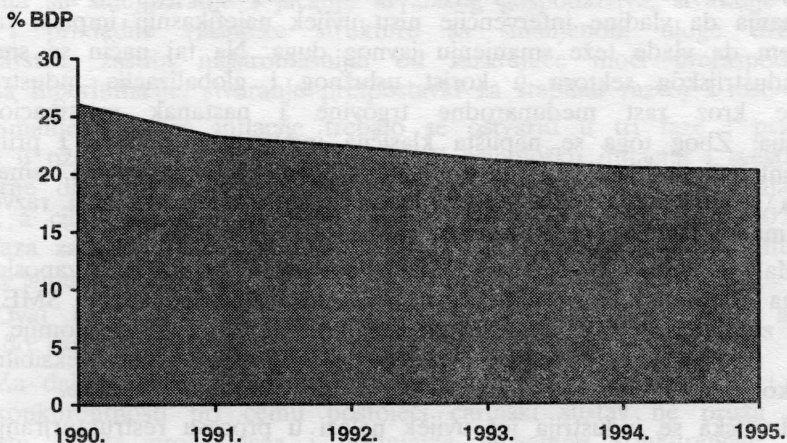
Značaj analiziranja industrijske strukture proizlazi iz udjela industrije u BDP-u, udjela zaposlenih u industriji u ukupnom broju zaposlenih i udjela industrije u izvozu, odnosno uvozu.

Udio industrije u BDP-u Hrvatske smanjuje se od 1990.-1995. godine od 26% na 20,1% u 1995. godini.

8 Vehovec, M. i Kaštelan Mrak, M. (1997) : The Challenge of Building Trust in the Emerging Business Culture in Croatia, Second International Conference on Enterprise in Transition Proceedings - Split, str. 354-359.

Grafikon 1.

Udio industrije i rudarstva u BDP-u Hrvatske u razdoblju od 1990. do 1995. godine

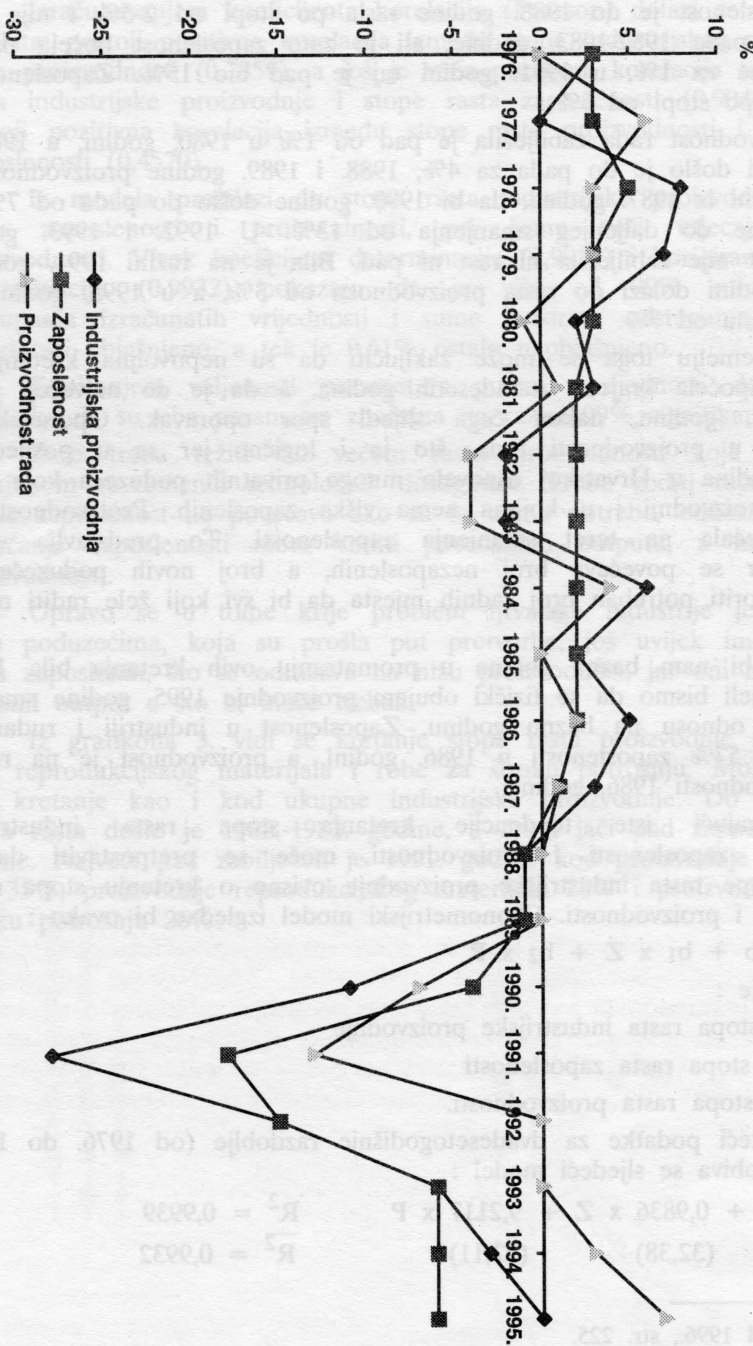

Izvor: Statistički ljetopis Hrvatske 1996., str.147., grafikon izradio autor.

Kao što je već napomenuto, devedesetih godina je došlo do pada industrijske proizvodnje, manjim dijelom zbog ratnih uvjeta, a većim dijelom zbog sveopće gospodarske i političke krize i pretvorbe poduzeća koja nije dala očekivane rezultate, pa je većina poduzeća dospjela u financijske poteškoće.

Kretanje industrijske proizvodnje, zaposlenosti i proizvodnosti rada u dvadesetogodišnjem razdoblju prikazuje grafikon 2. Iz njega se vidi kretanje proizvodnje u industriji i rudarstvu u proteklih dvadeset godina. U tom razdoblju je došlo do pada proizvodnje u 1982.-1983. godini, nakon čega je uslijedio oporavak da bi opet do jačeg i dugotrajnijeg pada došlo 1988. godine kad je zabilježen pad od 1% koji se je u idućim godinama povećao i dosegao čak 28% 1991. godine. Nakon toga se pad ublažava i 1995. godine nije zabilježen nikakav pad i industrijska proizvodnja je bila na razini prethodne godine.

Stope rasta industrijske proizvodnje, zaposlenosti i proizvodnosti rada u industriji i rudarstvu u razdoblju 1976.-1995. godine

Izvor: Statistički ljetopis Hrvatske 1996, str. 223.; grafikon izradio autor

Grafikon 2.

Zaposlenost je do 1988. godine rasla po stopi od 2-5% i nije bilo značajnijeg pada 1982-1983. godine, ali je zato zaposlenost počela padati 1988. godine za 1%, u 1991. godini taj je pad bio 15%. Zaposlenost i dalje pada po stopi od 6%.

Proizvodnost rada zabilježila je pad od 1% u 1980. godini, u 1982. i 1983. godini došlo je do pada za 4%, 1988. i 1989. godine proizvodnost je bila na razini iz 1987. godine, da bi 1990. godine došlo do pada od 7%, a 1991. godine do daljnjeg smanjenja od 13%. U 1992. i 1993. godini proizvodnost nije zabilježila ni rast ni pad. Bila je na razini 1991. godine. U 1994. godini dolazi do rasta proizvodnosti od 3%, a u 1995. godini do daljnjeg rasta od 7%.

Na temelju toga se može zaključiti da su nepovoljna kretanja u industriji započela krajem osamdesetih godina, a da je do najvećeg pada došlo 1991. godine, nakon čega slijedi spor oporavak. Oporavak je najuočljiviji u proizvodnosti rada, što je i logično jer se u posljednjih nekoliko godina u Hrvatskoj osnovalo mnogo privatnih poduzeća koja teže efikasnoj proizvodnji i u kojima nema viška zaposlenih. Proizvodnost se, dakle, povećala na teret smanjenja zaposlenosti. To predstavlja veliki problem jer se povećava broj nezaposlenih, a broj novih poduzeća ne uspijeva stvoriti potreban broj radnih mjesta da bi svi koji žele raditi mogli raditi.

Kad bi nam bazna godina u promatranju ovih kretanja bila 1986. godina, vidjeli bismo da se fizički obujam proizvodnje 1995. godine smanjio za 50% u odnosu na baznu godinu. Zaposlenost u industriji i rudarstvu pala je na 57% zaposlenosti u 1986. godini, a proizvodnost je na razini 90% proizvodnosti 1986. godine.

Uočavajući iste tendencije kretanja stopa rasta industrijske proizvodnje, zaposlenosti i proizvodnosti, može se pretpostaviti da je kretanje stope rasta industrijske proizvodnje ovisno o kretanju stopa rasta zaposlenosti i proizvodnosti. Ekonometrijski model izgledao bi ovako :

$$I = b + b_1 \times Z + b_2 \times P$$

gdje je :

I = stopa rasta industrijske proizvodnje

Z = stopa rasta zaposlenosti

P = stopa rasta proizvodnosti.

Koristeći podatke za dvadesetogodišnje razdoblje (od 1976. do 1995. godine)¹⁰ dobiva se sljedeći model :

$$I = 2,8182 + 0,9836 \times Z + 9,2117 \times P \quad R^2 = 0,9939$$

$$(32,38) \quad (22,11) \quad \overline{R^2} = 0,9932$$

9 SLJRH 1996., str. 225.

10 SLJRH 1996., str. 225.

Izračunavanjem koeficijenta korelacije (Pearson) dolazi se do sljedećih rezultata: postoji pozitivna korelacija između stope industrijskog rasta i stope rasta proizvodnosti (0,7859), a još je veća pozitivna korelacija između stope rasta industrijske proizvodnje i stope rasta zaposlenosti (0,9048). Također postoji pozitivna korelacija između stope rasta proizvodnosti i stope rasta zaposlenosti (0,4570).

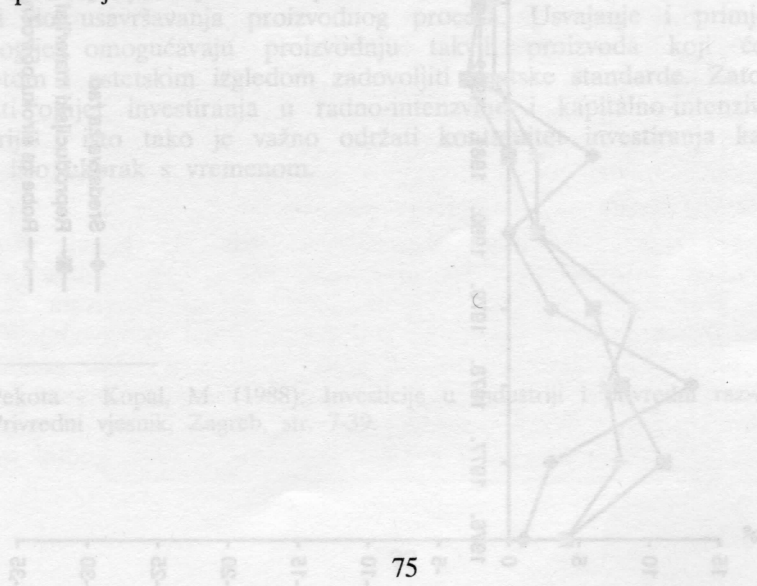
Iz modela proizlazi da stope rasta industrijske proizvodnje ovise o rastu zaposlenosti i proizvodnosti, pri čemu veći utjecaj ima rast proizvodnosti. Visok koeficijent determinacije (0,9939) i korigirani koeficijent determinacije (0,9932) pokazuju da je više od 99% sume kvadrata odstupanja izračunatih vrijednosti i sume kvadrata odstupanja empirijskih vrijednosti objašnjeno, a tek je 0,61% ostalo neobjašnjeno.

Testiranjem valjanosti parametara putem t-vrijednosti dolazi se do zaključka da su oba parametra značajna na razini 99% signifikantnosti.

Zato treba težiti što većem rastu proizvodnosti koje je moguće primjenom suvremenih tehnoloških dostignuća. Treba voditi računa o tome da se zaposlenost ne povećava ako za to nema potrebe, odnosno da svako povećanje zaposlenosti mora voditi povećanom outputu, a na smanjenju proizvodnosti.

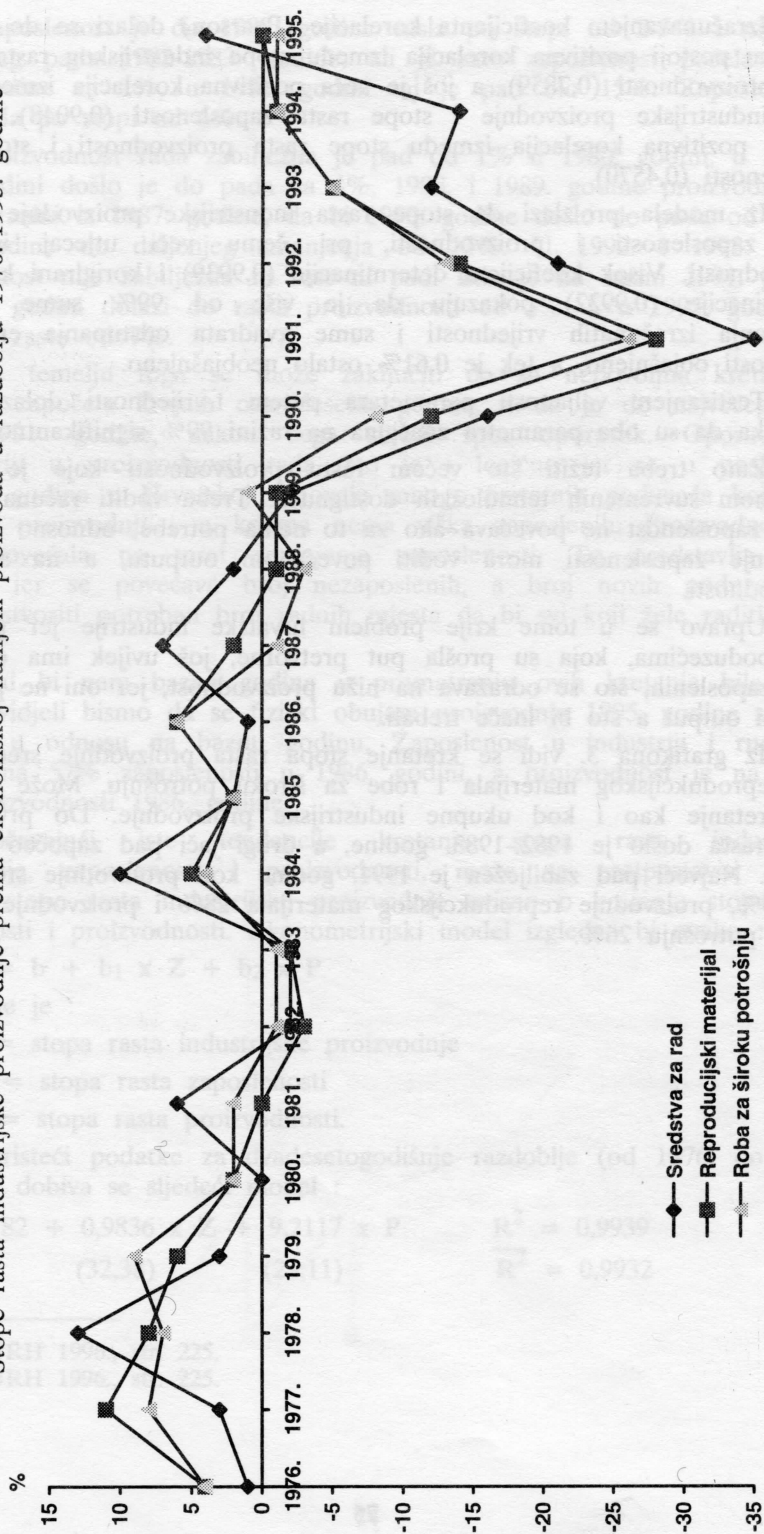
Upravo se u tome krije problem hrvatske industrije jer gotovo u svim poduzećima, koja su prošla put pretvorbe, još uvijek ima oko 30% viška zaposlenih, što se odražava na nižu proizvodnost, jer oni ne proizvode dodatni output a što bi inače trebali.

Iz grafikona 3. vidi se kretanje stopa rasta proizvodnje sredstava za rad, reprodukcijskog materijala i robe za široku potrošnju. Može se uočiti isto kretanje kao i kod ukupne industrijske proizvodnje. Do prvog pada stopa rasta došlo je 1982.-1983. godine, a drugi jači pad započeo je 1988. godine. Najveći pad zabilježen je 1991. godine kod proizvodnje sredstva za rad 35%, proizvodnje reprodukcijskog materijala 28% i proizvodnje robe za široku potrošnju 26%.

Grafikon 3.

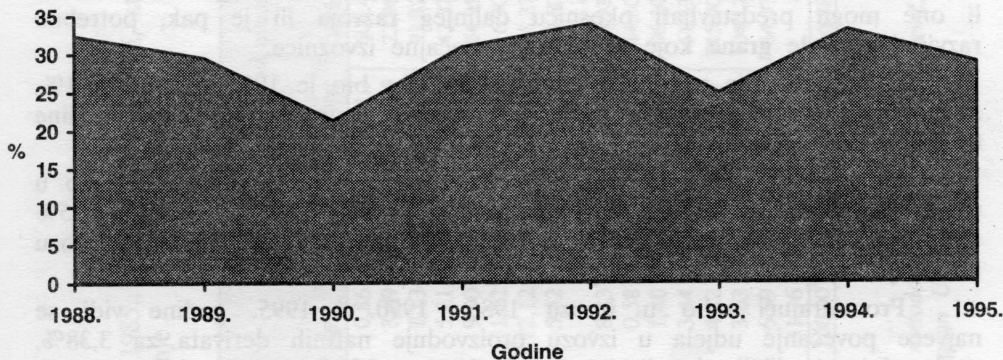
Stope rasta industrijske proizvodnje prema ekonomskoj namjeni proizvoda u razdoblju 1976.-1995. godine

Izvor: Statistički ljetopis Hrvatske 1996., str. 223; grafikon izradio autor

Grafikon 4.

Udio ostvarenih investicija u industriju i rudarstvo u razdoblju 1988.-1995. godine u ukupnim investicijama

Izvor: Statistički ljetopis Hrvatske 1996., str. 152., grafikon izradio autor.

Investicije u industriju i rudarstvo predstavljaju oko 30% ukupnih investicija. Do pada investiranja u industriju i rudarstvo došlo je 1990. godine i 1993. godine. Investicije utječu na porast zaposlenosti i na povećanje proizvodnosti već zaposlenih.¹¹ Prilikom investiranja javlja se dilema da li investirati u radno-intenzivne ili kapitalno-intenzivne industrijske grane.

Današnje je vrijeme obilježeno vrlo brzim tehnološkim razvojem, što dovodi do usavršavanja proizvodnog procesa. Usvajanje i primjena nove tehnologije omogućavaju proizvodnju takvih proizvoda koji će svojom kvalitetom i estetskim izgledom zadovoljiti svjetske standarde. Zato je bitno odrediti omjer investiranja u radno-intenzivne i kapitalno-intenzivne grane industrije i isto tako je važno održati kontinuitet investiranja kako bi se stalno išlo ukorak s vremenom.

11 Pekota - Kopal, M. (1988): Investicije u industriji i privredni razvoj, Niro Privredni vjesnik, Zagreb, str. 7-39.

3. ANALIZIRANJE INDUSTRIJSKE STRUKTURE IZVOZA HRVATSKE

Zbog otvorenosti zemlje (to je pogotovo značajno za male zemlje s malim unutarnjim tržištem) proizvodnja se mora usmjeriti ka onim proizvodima za koje zemlja ima komparativnu prednost ili, što je još značajnije, koji mogu konkurirati na svjetskom tržištu. Zato je potrebno analizirati najznačajnije izvozne grane industrije da bi se moglo zaključiti da li one mogu predstavljati okosnicu daljnjeg razvoja ili je pak, potrebno razvijati i ostale grane koje zasad nisu značajne izvoznice.

Udio industrije u robnom izvozu Hrvatske bio je 1990. godine 95,1%, a 1995. godine 97,1%, dok je udio industrije u uvozu bio 1990. godine 89,9%, a 1995. godine 89,5%.

U sljedećoj tablici bit će izdvojeno 15 grana industrije čiji je udio u ukupnom izvozu industrije u 1995. godini iznosi 87,38% odnosno 85% ukupnog izvoza Hrvatske, te će se prikazati njihov udio u izvozu i uvozu industrije, stope rasta izvoza i pokrivenost uvoza izvozom.

Promatrajući udio u izvozu 1985., 1990. i 1995. godine vidi se najveće povećanje udjela u izvozu proizvodnje naftnih derivata za 3,38%, proizvodnje bazičnih kemijskih proizvoda za 7,24%, proizvodnje gotovih tekstilnih proizvoda za 11,06%. S druge strane, najveći pad u izvozu bilježe crna metalurgija za 2,07%, strojogradnja 4,62% i brodogradnja za 22,81%.

U 1985. godini najveći udio u izvozu imala je brodogradnja 28,7%, a na drugom je mjestu bila strojogradnja 8,30%. U 1995. godini struktura izvoza se bitno izmijenila, pa najveći udio imaju gotovi tekstilni proizvodi 15,52%, proizvodnja naftnih derivata 7,73%, proizvodnja prehrambenih proizvoda 7,11%, proizvodnja električnih strojeva i aparata 6,92% i brodogradnja 5,89%. Dakle, brodogradnja je bila najznačajniji industrijski izvoznik u 1985. godini, a u 1995. godini tek je na petom mjestu.

Promatrajući udio ovih grana u uvozu može se uočiti da je 1985. godine uvoz ovih grana predstavljao 54% uvoza industrije, 1990. godine 63%, a 1995. godine se povećao na 68,24%.

S obzirom da je EU-a najznačajniji trgovinski partner Hrvatske, značajno je istaknuti da upravo tekstilni proizvodi i neki industrijski proizvodi (koji su za EU-u "osjetljivi") podliježu različitim trgovinskim ograničenjima u obliku kvota i plafona koji su nisko utvrđeni, čime se uvjeti hrvatskog izvoza na tržište EU-e pogoršavaju.

Najveću stopu rasta izvoza u razdoblju 1990.-1995. godine zabilježile su proizvodnja gotovih tekstilnih proizvoda 37,4%, proizvodnja bazičnih kemijskih proizvoda 26,03% i proizvodnja naftnih derivata 23,28%. Pokrivenost uvoza izvozom najveća je kod brodogradnje, proizvodnje finalnih proizvoda od drva, proizvodnje piljene građe i ploča u 1990. godini, a u 1995. godini kod proizvodnje naftnih derivata, proizvodnje piljene građe i ploča i brodogradnje. Valja također istaknuti da je samo 8 grana od promatranih 15 pokrilo svoj uvoz u 1990. godini, a u 1995. godini samo je

Tablica 2.

Udio pojedinih grana industrije u ukupnom izvozu industrije u 1985., 1990. i 1995. godini, stope rasta izvoza industrijske proizvodnje

Grana	Udio u izvozu %			Udio u uvozu %			Stopa rasta izvoza 1995/90.	Pokrivenost izvoza izvozom		Rangovi				
	1985.	1990.	1995.	1985.	1990.	1995.		1990.	1995.	R ₁	R ₂	R ₃	R ₄	R ₅
	Proizvodnja naftnih derivata	4,35	4,46	7,73	2,94	1,53		0,86	23,18	201,3	606,4	8	3	4
Crna metalurgija	3,13	4,60	1,06	5,40	3,52	3,09	-17,79	90,88	22,96	13	4	11	8	8
Prerada obojenih metala	1,64	2,86	1,58	0,52	0,70	1,13	-2,19	278,7	93,32	15	13	5	11	11
Metalopreradivačka djelatnost	3,19	4,31	3,29	2,72	3,44	5,21	4,42	87,44	42,37	12	10	10	10	10
Strojogradnja	8,30	9,89	3,68	10,92	10,68	9,90	9,50	64,40	24,95	4	15	15	12	12
Brodogradnja	28,7	12,49	5,89	1,27	0,33	1,22	-5,51	2756	316,30	3	14	1	4	4
Proizvodnja električnih strojeva i aparata	6,03	6,54	6,92	5,66	8,24	12,12	11,50	55,16	38,27	5	8	14	7	7
Proizvodnja bazičnih kemijskih proizvoda	5,76	6,66	13,0	13,46	10,63	5,32	26,03	43,56	163,60	2	2	8	2	2
Prerada kemijskih proizvoda	4,10	6,47	5,84	5,66	7,51	8,83	8,04	59,85	44,38	7	9	13	9	9
Proizvodnja piljene građe i ploča	2,93	4,39	3,33	0,30	0,35	0,58	4,36	898,90	384,80	11	11	3	6	6
Proizvodnja finalnih proizvoda od drva	3,17	6,17	4,14	0,04	0,18	1,40	1,63	2342,90	196,20	9	12	2	5	5
Proizvodnja i prerada papira	1,26	2,31	2,64	1,01	1,58	3,44	13,26	101,04	51,53	14	5	9	8	8
Proizvodnja gotovih tekstilnih proizvoda	4,46	5,13	15,52	0,60	3,34	4,82	37,40	106,87	215,00	1	1	6	1	1
Proizvodnja kožne obuće i galanterije	6,28	5,02	5,65	0,04	1,61	3,63	12,85	216,39	104,17	10	6	7	5	5
Proizvodnja prehrambenih proizvoda	5,14	6,33	7,11	3,62	9,85	6,69	12,80	44,68	64,07	6	7	12	6	6
Ostalo	11,56	12,37	12,62	45,84	36,51	31,76	17,11	-	-	-	-	-	-	-
UKUPNO	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	10,19	69,56	66,88	-	-	-	-	-

Izvor: SGRH 1987., SLJRH 1993. i 1995., izračun autora prema metodologiji Karaman-Aksentijević, N. (1997): Croatia's Development Possibilities in the European Union Environment.

7 grana ostvarilo suficit u svojoj trgovinskoj razmjeni. Stoga ne iznenađuje smanjenje ukupne pokrivenosti uvoza izvozom sa 69,56% u 1990. godini na 66,88% u 1995. godini.

U tablici 2. izračunati su rangovi grana industrije prema prosječnom udjelu u izvozu (R_1), stopi rasta (R_2) i pokrivenosti uvoza izvozom (R_3) kako bi se mogla analizirati izvozna propulzivnost pojedinih grana industrije.¹²

Grana je propulzivnija što je niža vrijednost ranga. Tako su po kriteriju udjela u izvozu najpropulzivnije grane proizvodnja gotovih tekstilnih proizvoda, proizvodnja bazičnih kemijskih proizvoda i brodogradnja; po kriteriju prosječne stope rasta najpropulzivnije su proizvodnja gotovih tekstilnih proizvoda, proizvodnja bazičnih kemijskih proizvoda, a po kriteriju pokrivenosti uvoza izvozom najpropulzivnije su brodogradnja, proizvodnja piljene građe i ploča i proizvodnja finalnih proizvoda od drva. Najniži ukupni rang, uzimajući u obzir sva tri kriterija zajedno imaju proizvodnja gotovih tekstilnih proizvoda, proizvodnja bazičnih kemijskih proizvoda, proizvodnja naftnih derivata i brodogradnja.

Može se reći da su kretanja u posljednjih deset godina dovela do smanjenja udjela proizvoda koji zahtijevaju kapitalna ulaganja, dok se povećao udio radno-intenzivnih grana (povećao se udio proizvodnje gotovih tekstilnih proizvoda, a smanjio udio strojogradnje i brodogradnje).

Postojeća struktura nije zadovoljavajuća jer ne pruža osnovu za daljnji razvoj industrije. Trebalo bi razviti nekoliko grana industrije koje bi nosile teret razvoja, a jedna od njih svakako bi trebala biti brodogradnja jer je po njoj Hrvatska prepoznatljiva, i s njom se može tražiti odgovarajuće mjesto na svijetskom tržištu.

4. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

U grupi tranzicijskih zemalja Hrvatska zauzima specifičan položaj proizašao iz zajedničkih tranzicijskih problema, ali isto tako uzrokovan i ratom i okupacijom koja je obilježila petogodišnje razdoblje. Na osnovi prikazanog razvoja zemlje može se uočiti nepostojanje dugoročne strategije koja bi odredila aktivnosti, potrebne za ubrzanje gospodarskog rasta. Zajedno s padom bruto društvenog proizvoda i stope rasta BDP-a u proteklom šestogodišnjem razdoblju smanjivala se i stopa rasta industrijske proizvodnje.

12 Karaman Aksentijević, N. (1997): Croatia's Development Possibilities in the European Union Environment, izlaganje na Međunarodnoj konferenciji "Economic System of EU and Adjustment of Republic of Croatia", Rijeka.

Analiza industrijske strukture pokazala je da se udio industrije u BDP-u smanjuje, ali da još uvijek iznosi više od 20%. U promatranih dvadeset godina mogu se uočiti slične tendencije u kretanju proizvodnje, zaposlenosti i proizvodnosti u industriji. Rast svih ovih kategorija preovladavao je do kraja osamdesetih godina. Jedino je manji pad zabilježen 1982.-1983. godine, a značajno veliki pad nastupio je krajem osamdesetih godina, a oporavak od njega je spor i dugotrajan.

Ekonometrijska relacija dokazala je utjecaj rasta zaposlenosti i proizvodnosti na rast industrijske proizvodnje, pri čemu je utjecaj rasta proizvodnosti gotovo deset puta veći od utjecaja rasta zaposlenosti.

Uzimajući u obzir stope rasta izvoza, pokrivenost uvoza izvozom i udjela u izvozu određenih industrijskih grana (to su kriteriji izvozne propulzivnosti) dolazi se do saznanja da su najpropulzivnije izvozne grane : proizvodnja gotovih tekstilnih proizvoda, proizvodnja bazičnih kemijskih proizvoda, proizvodnja naftnih derivata i brodogradnja. Međutim, ove grane ne mogu pružati osnovu za daljni razvoj pa bi aktivnosti trebalo usmjeriti na grane poput strojogradnje i brodogradnje, koje su prije deset godina bile najveće izvoznice. Tako bi one trebale ponovno zauzeti svoju staru poziciju u izvozu. To bi stvorilo osnovu za daljnji rast i razvoj industrijske proizvodnje i impliciralo poboljšanje sveukupnih gospodarskih kretanja.

LITERATURA

1. "A Road to Low Inflation, Croatia 1993/94", The Government of the Republic of Croatia, Zagreb, 1995.
2. European Economy (1996) : Economic situation and economic reform in Central and Eastern Europe, European Commission, br.3.
3. Godišnjak zavoda za zapošljavanje za godine 1990.-1995., Ministarstvo rada i socijalne skrbi, Zavod za zapošljavanje, Zagreb.
4. Karaman-Aksentijević, N. (1997) : Croatia's Development Possibilities in the European Union Environment, izlaganje na Međunarodnoj konferenciji "Economic System of EU and Adjustment of Republic of Croatia", Rijeka.
5. Karaman-Aksentijević, N. i Kopal, M. (1997) : Izvozna usmjerenost Hrvatske i Europska unija, Ekonomski pregled, Zagreb, Vol. 48, br. 7-8, str. 424-435.
6. Pekota-Kopal, M. (1988) : Investicije u industriji i privredni razvoj, Niro Privredni vjesnik, Zagreb.
7. Različiti brojevi časopisa Hrvatsko gospodarstvo, HGK, Zagreb.
8. Sirotković, J. (1996) : Hrvatsko gospodarstvo, Privredna kretanja i ekonomska politika, HAZU i Golden Marketing, Zagreb.
9. Sirotković, J. (1996) : Problemi platne bilance i politika deviznih rezervi Hrvatske od 1990. do 1995. godine, Ekonomija, Zagreb, Vol. III, br. 2, str. 261-275.
10. Statistički ljetopis Republike Hrvatske 1993., 1995. i 1996., Državni zavod za statistiku, Zagreb.
11. The Competitiveness of Croatia, Shaping and Restructuring Policy, Final Report, The Institute of Economics, Zagreb, 1996.
12. UN EC for Europe (1995) : Industrial restructuring in selected countries in transition, A Review, UN, New York and Geneva.
13. Vehovec, M. i Kaštelan Mrak, M. (1997) : The Challenge of Building Trust in the Emerging Business Culture in Croatia, Second International Conference on Enterprise in Transition - Proceedings - Split, str. 354-359.

Ines Kersan, M.S. Research Assistant

Faculty of Economics and Tourism "Dr. Mijo Mirković" Pula

THE STRUCTURE AND EXPORT PROJECTION OF CROATIAN INDUSTRIES

Summary

Croatia, as other countries undergoing transition during the nineties, found itself in the process of restructuring its economy. The indicators of economic development are not at a satisfying level, but positive tendencies have been noticed in the most recent movements.

In economic development, an important and unavoidable position is occupied by industry, due to its participation in BDP and in overall employment. The author establishes an econometric relationship between the dependency of growth rates in industrial production with growth rates in employment and production, and points out that the influence of production growth is almost ten times greater than the influence of employment on growths in industrial production.

Considering that export stipulates Croatian development, the paper analyzes the industrial structure of export, which shows that the most popular branches of export up to now cannot carry the burden of development under the existing structure. The conclusion follows that it is necessary to attempt a restructuring and a return to the pre-war positioning of the export branch, through which Croatia was recognizable and had a world position.

Key words: economic restructuring, industrial structure, industrial production growth.

I. UVOD

Trenovske karakteristike razvoja suvremene europske maloprodaje temelje se na dvjema komponentama. Prva je retrospektivna (pogled unatrag, analiza prošlih događanja), a druga je perspektivna (buduća krizana, buduć